

Podněty ČAD a Komise pro doktorské studium SK RVŠ pro NAÚ ve věci standardů pro akreditace doktorských studijních programů

Proč považujeme standardizaci pravidel postgraduálního studia a kritérií získání titulu Ph.D. v jednotlivých oborech či skupinách oborů za potřebnou a žádoucí

Česká asociace doktorandek a doktorandů, z.s. (ČAD) společně s národní reprezentací studentek a studentů, Studentskou komorou Rady vysokých škol (SK RVŠ) usilují o standardizaci pravidel postgraduálního studia a kritérií získání titulu Ph.D. v jednotlivých oborech a oborových oblastech v zájmu férovosti podmínek studia a společenské váhy titulů Ph.D. získaných na českých vysokých školách.

V současné době situace umožňuje získat stejný doktorský titul ze stejné odbornosti za odlišných podmínek na různých institucích v ČR. Tento stav je z logiky věci nespravedlivý, a proto považujeme za vhodné jasněji definovat nároky na doktorandy v jednotlivých oborových oblastech, aby na jednotlivých institucích existovaly srovnatelné podmínky k získání titulu Ph.D. ve stejném oboru.

Zároveň školy ne vždy poskytují začínajícím doktorandům dostatek informací a podpory ke zdárnému průběhu studia. Doktorandi proto nemají vždy potřebný přehled o svých možnostech, povinnostech, ale ani o právech a nárocích. Hůře se jim pak vlastní studium plánuje a v případě problémů ne vždy vědí, jak je nejefektivněji řešit, aniž by přitom ohrozili svou možnost zdárně studium dokončit.

Naše podněty jsou v souladu s Dlouhodobým záměrem vzdělávací a vědecké, výzkumné, vývojové a inovační, umělecké a další tvůrčí činnosti pro oblast vysokých škol na období 2016 – 2020 MŠMT, v němž jsou plánována opatření vedoucí[ch] ke zvýšení [studijní] úspěšnosti [doktorandského studia] bez poklesu kvality“, dále „[p]odpořit profilaci studijních programů v akreditačním procesu“ a „[z]důraznit roli hodnocení kvality výuky v akreditačním procesu“, přičemž [a]kreditační úřad při posuzování studijních programů nebude zohledňovat pouze vstupy (materiální zabezpečení, počty akademických pracovníků apod.) a případně výstupy (zaměstnanost absolventů, publikace, umělecké realizace apod.), ale dostatečnou pozornost bude věnovat i samotné podobě a kvalitě výuky“ (viz Prioritní cíl 2: Akreditace).

Standardizace by také mohla napomoci větší konkurenceschopnosti absolventů doktorského studia v ČR na mezinárodním vědeckém poli.

Jaký postup navrhujeme

Definovat jednotná kritéria doktorských studijních programů (DSP) za každý obor zvlášť by nejspíš bylo příliš složité či nemožné. Proto navrhujeme k obecnému dokumentu Nařízení vlády č. 274/2016 Sb., ze dne 24. srpna 2016 o standardech pro akreditace ve vysokém školství a Nařízení vlády č. 275/2016 Sb., o oblastech vzdělávání ve vysokém školství vytvořit separátní dokumenty NAÚ se standardy pro jednotlivé oborové oblasti, které si NAÚ definuje v rámci struktury seznamu hodnotitelů. Jednotlivé dokumenty za jednotlivé oborové oblasti by mohly být vypracovány osobami zařazenými do seznamu hodnotitelů NAÚ – tzn. bylo by vytvořeno 37 dokumentů zohledňující specifika DSP v dané oborové oblasti. V tomto směru je třeba zajistit, aby v jednotlivých skupinách hodnotitelů byli dostatečně zastoupeni právě doktorandi.

Tato nově navržená pravidla doktorských studií v jednotlivých oborových oblastech by se samozřejmě týkala až doktorandů nově zapsaných do prvního ročníku studia po přijetí těchto pravidel.

ČAD a SK RVŠ budou ve věci standardů pro akreditace DSP komunikovat také s Radami pro vnitřní hodnocení VŠ. Zároveň však nepovažujeme za dostatečné ponechat snahu o nápravu současného neuspokojivého stavu doktorského vzdělávání v ČR jen na vysokých školách. Proto dáváme NAÚ ke zvážení zahrnutí do akreditačních standardů pro doktorské studium níže uvedené body.

Nároky na doktorandy – podmínky získání titulu Ph.D.

Cílem dokumentů se standardy pro jednotlivé oborové oblasti je definovat podmínky DSP tak, aby doktorandi mohli dostat cílům DSP, požadovanému profilu jeho absolventa (viz. Nařízení vlády č. 274/2016 Sb., Hlava I, D., II.) a obhájit titul Ph.D. do konce řádné doby studia.

Je přitom třeba zohlednit rozdíl mezi povinnostmi doktorandů v prezenční a kombinované formě studia. Kombinovaní studenti nepobírají stipendium a kombinovanou formu studia volí často z důvodu nutnosti chodit pravidelně do zaměstnání. Proto by se na ně neměly vztahovat povinnosti spojené s nutnou fyzickou přítomností na akreditované instituci v takové míře jako na doktorandy prezenční. Níže proto pro úplnost uvádíme, které z námi navrhovaných požadavků na doktorandy by se měly vztahovat i na studenty v kombinované formě studia.

Navrhujeme zanést do akreditačních standardů pro jednotlivé oborové oblasti základní okruhy požadavků na doktorandy. Konkrétní obsah těchto okruhů by byl ponechán na akreditovaných institucích.

Seznam navrhovaných okruhů požadavků na doktorandy:

- Absolvovat Úvod do doktorského studia a základů vědecké práce (mohlo by se jednat o kurz, který by doktorand absolvoval v prvních 14 dnech od nástupu do studia; jeho cílem by bylo informovat studenta o průběhu DSP – o nárocích na doktoranda, rozsahu podpory ze strany školitele a instituce, o kontextu a fungování vědecké práce – např. základní informace týkající se grantového systému, možností financování doktorského a postdoktorského výzkumu, publikování, hodnocení a financování vědecké práce, zahraniční spolupráce, možnosti uplatnění absolventů); I KOMBINOVANÍ
- Absolvovat jazykový kurz nebo složit jazykovou zkoušku (možnost zvolit si složení jazykové zkoušky namísto absolvování jazykového kurzu; v takovém případě by doktorand musel uspět u jazykové zkoušky na úrovni B2 (reagujeme na požadavky evropských vědeckých institucí na žadatele o stáž – např. zkouška TOEFL s výsledkem nejméně 100 bodů - a RIS3 strategii MŠMT, která jako ideální cíl jazykových kompetencí, k němuž bychom měli směřovat začínající výzkumníky, udává úroveň C1); jazykový kurz by měl být zaměřen na akademické využití jazyka; výstupem kurzu by mohla být prezentace dizertačního projektu/oborového příspěvku v cizím jazyce na mezinárodní oborové/studentické konferenci); I KOMBINOVANÍ
- Spolupráce se zahraničím (absolvovat měsíční stáž nebo se zapojit do mezinárodního výzkumného projektu nebo absolvovat vyšší počet mezinárodních konferencí, stanovený v bodě Minimální počet a typ vědeckých výstupů, než doktorand, který vyjede na stáž či je zapojen do mezinárodního projektu); je nám jasné, že v tomto bodě hrají významnou roli finance jednotlivých školících institucí, nicméně větší internacionalizace české vědy patří k vládním prioritám pro oblast VaVal a bylo by proto vhodné ji promítnout již do nastavení doktorského studia
- Absolvovat kurz/y zaměřené na budování oborově specifických kompetencí (teorie, metodologie – cílem je orientovat se v nejaktuálnějších trendech v oboru, nikoli opakovat znalosti z nižších úrovní studia, např. v sociálních a humanitních vědách je nutné orientovat se ve vývoji teorií; možnost zorganizovat formou seminářů či workshopů; v případě více aplikovaných oborů možnost nahradit odbornou praxí); I KOMBINOVANÍ

- Absolvovat stanovené penzum odborných oborově specifických aktivit (v rámci DSP by mohl být stanoven seznam povinně volitelných odborných oborově specifických aktivit, z nichž by měl doktorand povinnost splnit určitý počet; mělo by být stanoveno, které aktivity jsou sobě ekvivalentní; takové opatření by pomohlo více vyrovnat podmínky studujících na VŠ a na AV a studujících s úvazkem a bez úvazku; např. student s úvazkem na AV by si mohl vybrat, že nebude vyučovat a namísto toho vyprodukuje více publikací nebo povede více bakalářských prací; v případě zájmu doktoranda o zapojení do výuky by měl mít povinnost absolvovat kurz pedagogického minima); cílem je nevytvářet nerovnosti a zároveň zachovávat flexibilitu
- Minimální počet a typ vědeckých výstupů (zejména tedy publikací a prezentací na mezinárodních konferencích) potřebných pro připuštění k obhajobě dizertační práce; zde apelujeme na sledování kvality nikoli kvantity, aby nedocházelo k dalšímu množení publikací v predátorských časopisech; nepovažujeme tedy za vhodné stanovovat např. povinný počet nasbíraných RIV bodů za dobu studia; I KOMBINOVANÍ
- Nároky na dizertační práci (možnost vybrat si z monografie či souboru článků specifikovaného typu podle standardů oboru) či dizertační projekt (umělecké dílo, architektonické řešení atp.); I KOMBINOVANÍ
- Státní zkouška (stanovit, do kterého roku studia je třeba splnit státní zkoušku; stanovit podmínky připuštění ke státní zkoušce); v tomto směru považujeme za problém nejednotný systém kreditů či „skupinových povinností“ doktorandů v jednotlivých oborech, kdy jsou kredity rozdělovány velmi odlišným způsobem na různých institucích, případně škola kreditový systém v případě DSP nepoužívá vůbec; tato rozmanitost základního hodnocení plnění studijních povinností vytváří mezi doktorandy různých škol značné nerovnosti ve studijních nárocích; I KOMBINOVANÍ
- Výroční prezentace pokroku v dizertačním projektu před plénem složeným nejen ze studujících, nýbrž i vyučujících; jednalo by se o obdobu „papírového“ hodnocení plnění individuálního plánu školitelem; tento systém dobře funguje nejen jako kontrola práce doktorandů, ale i jejich školitelů ze strany ostatních vyučujících a členů oborové rady; nyní je na mnoha školách hodnocení studenta výhradně na školiteli, což dále prohlubuje kritizovaný učňovský model DSP (viz níže) a závislost doktoranda na školiteli, která vytváří prostor pro negativní jevy jako je nekorektní chování či dokonce šikana ze strany školitele a zároveň vytváří velké nerovnosti v náročnosti studia pro jednotlivé doktorandy vedené různými školiteli byť ve stejném DSP).

Ve výsledku by tedy doktorand již na začátku studia věděl, že aby byl připuštěn k obhajobě dizertační práce, musí splnit určitý počet povinných a povinně volitelných aktivit a měl by přehled, z čeho může vybírat.

Doktorandi školení na AV ČR

Komentář k Nařízení vlády č. 274/2016 Sb., Hlava II., H, I., 7.:

Nyní se v praxi často neřeší sladování studijních povinností doktorandů školených na VŠ a na AV ČR. Na neformální rovině se sice např. „odpouští“ výuka (či jiné povinnosti na VŠ) doktorandům školeným na AV ČR, ale tato praxe nebývá vždy formalizována. Záleží tedy na dobré vůli oborové rady DSP či následně členů komise při obhajobě dizertační práce, zda povinnosti doktoranda na AV ČR zohlední. Proto navrhujeme výše zmíněný systém stanoveného penza odborných oborově specifických aktivit (tedy povinně volitelných), tedy možnost vybírat z penza ekvivalentních povinností (tzv. modulární systém).

Délka studia

Povinnosti doktorandů v jednotlivých oborových oblastech by měly být nadefinovány tak, aby umožňovaly úspěšně dokončit studium v řádné době studia. V současné době se jen 10 % doktorandů podaří získat titul Ph.D. do 3-4 let od zápisu do studia, tedy v zákonem stanovené řádné době studia. Standardní doba úspěšně ukončeného studia byla v roce 2015 v průměru 5,41 let (MŠMT. Monitorovací ukazatele 2016. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/vysoke-skolstvi/monitorovaci-ukazatele>).

Pokud hodnotitelé za jednotlivé oborové oblasti usoudí, že v dané oblasti není možné dokončit studium úspěšně do 4 let, je třeba definovat delší dobu studia a to i v zákoně o vysokých školách. ČAD a SK RVŠ se však kloní spíše k opačnému postupu – nadefinovat studijní povinnosti a podmínky studia tak, aby bylo možné pro většinu doktorandů dokončit studium do 3-4 let od zápisu do studia. Takový postup by také lépe sladil podmínky doktorského studia v ČR a v zahraničí a tím neznevýhodňoval české doktorandy vůči zahraničním. Mít možnost dokončit studium dříve znamená mít možnost se dříve profesně posunout a soutěžit o postdoktorát pracovní místa v zahraničí s podobně starými absolventy zahraničních DSP.

Povinnosti školící instituce

Podpora strukturovaného modelu doktorského vzdělávání

V současné době je za vedení doktoranda odpovědný téměř výhradně školitel. Pokud školitel z jakýchkoli důvodů (např. nemoc, vytížení vlastními grantovými projekty či výukou) nevěnuje vedení doktoranda potřebnou pozornost, ocitá se doktorand v těžké situaci, která často končí neúspěšným ukončením studia, nehledě na jeho reálný vědecký potenciál. Tento stav vytváří významné nerovnosti mezi studijními podmínkami doktorandů v rámci jednoho DSP. Tento formát doktorského studia nazývaný „učňovský model“ je přitom zahrnován i v rámci boloňského procesu, který naopak apeluje na využívání tzv. „strukturovaného modelu“, který rozděluje odpovědnost za vedení a hodnocení doktoranda jednak mezi více fyzických aktérů (školitelů) a jednak přenáší odpovědnost na celou akreditovanou instituci (např. poskytovat doktorandům takové kurzy, které u nich budují kompetence důležité i pro uplatnění mimo danou vysokou školu a sledovat úspěšnost studia). ČAD a SK RVŠ apelují na NAÚ, aby tento trend v moderním nastavení doktorského studia v EU reflektoval a promítl do akreditačních standardů.

Považujeme za vhodné, aby NAÚ definoval povinnosti akreditované instituce ve vztahu k doktorandům a jejich plnění systematicky kontroloval. Vzhledem k výše popsáným návrhům nároků na doktorandy považujeme za vhodné, aby akreditovaná instituce byla povinna zavázat se, že doktorandům poskytne: úvod do doktorského studia a základů vědecké práce, základní vědeckou gramotnost (kurzy psaní grantových žádostí, managementu grantových projektů, akademického psaní, prezentačních dovedností – možnost inspirovat se kurzy pro začínající výzkumníky, které pořádá AV ČR), budování jazykových kompetencí, oborové kompetence (vybavenost teoretickou, metodologickou, praktickou), minimální pedagogické kompetence (kromě kurzu pedagogického minima možnost posílit i prostřednictvím institutu asistentů výuky, který je zvykem na zahraničních univerzitách, kde se doktorandi zapojují do výuky svého školitele, od něhož se učí, jak učit).

V případě státnic apelujeme na povinnost školících institucí zveřejňovat okruhy otázek a systém zkoušení, nejlépe na webových stránkách, a také zajistit přítomnost externistů bez jakékoli vazby na školící instituci ve státnicové komisi. Přítomnost externistů je dle našeho názoru zásadní i při obhajobách dizertačních prací.

Sledování úspěšnosti doktorandů

Úspěšnost vysokých škol ve školení doktorandů není nijak sledována. Tato situace představuje zásadní překážku nápravy současného neuspokojivého stavu, kdy v řádné době dokončí studium jen 10 % doktorandů a kolem 50 % jej nedokončí vůbec. Školy získávají od MŠMT finance tzv. „na hlavu“

doktoranda, ale již nejsou dále sledovány, jak jsou tyto „hlavy“ studijně úspěšné. Získávají tedy finance na další a další studující v DSP i v případě, že jejich míra úspěšnosti je menší než 50%. ČAD a SK RVŠ považují tento stav za nekoncepční a nevhodný vzhledem k nakládání s veřejnými finančními prostředky.

Nízká míra úspěšnosti může být dána i filosofií přijímacího řízení. Některé školy aplikují přísnější kritéria na uchazeče o studium v DSP, následně v jejich DSP studuje méně doktorandů a míra jejich studijní úspěšnosti tak může být vyšší než na školách, kde umožňují vstup do DSP více uchazečům, dají jim během prvního roku šanci prokázat, zda mají potenciál DSP zdárně dokončit, a do vyššího ročníku nechají postoupit jen ty, kteří tento potenciál prokáží.¹ V konečném důsledku je však procentuální „úmrtí“ doktorandů v tomto druhém případě vyšší. Nesoudíme, která z těchto variant je lepší, nýbrž navrhuje, aby školy studijní úspěšnost sledovaly a v případě, že bude nižší, než např. 30 %, zjišťovaly příčiny a snažily se stav zlepšit. Na NAÚ v tomto směru apelujeme, aby úspěšnost doktorandů v jednotlivých DSP také sledoval a v případě, že zjistí nižší úspěšnost než např. 30 %, požadoval po akreditované instituci vysvětlení tohoto stavu. Tento návrh je v souladu s Dlouhodobým záměrem MŠMT, který v souvislosti s institucionálními akreditacemi říká, že „Vysoké školy budou mít povinnost zabývat se také vývojem a příčinami studijní neúspěšnosti“ a dále zdůrazňuje „roli hodnocení kvality výuky v akreditačním procesu: Akreditační úřad při posuzování studijních programů nebude zohledňovat pouze vstupy (materiální zabezpečení, počty akademických pracovníků apod.) a případně výstupy (zaměstnanost absolventů, publikace, umělecké realizace apod.), ale dostatečnou pozornost bude věnovat i samotné podobě a kvalitě výuky. K jejímu zjišťování budou sloužit mimo jiné návštěvy hodnotitelů přímo na vysoké škole“ (viz Prioritní cíl 2: Akreditace).

Instituce by přitom měly být odpovědné za to, aby podmínky studia nastavovaly tak, aby bylo možné je absolvovat během řádné doby studia. Akreditované instituce by měly sledovat, zda doktorandi stíhají dokončit studium v jeho řádné době. Pokud zjistí časté protahování studia nad jeho řádnou dobu, měla by začít zjišťovat jeho příčiny a snažit se je odstranit. Také na NAÚ apelujeme, aby sledoval medián délky úspěšného studia doktorandů v daném DSP a v případě zjištění častého prodloužování nad řádnou dobu studia požadoval po akreditované instituci vysvětlení.

Podpora a sledování úspěšnosti školitelů

Za těchto okolností by akreditované instituce mohly být více motivovány vytvářet podpůrné podmínky pro školitele (např. upravit jejich pracovní povinnosti tak, aby mohli věnovat doktorandům dostatečnou pozornost během své pracovní doby; zvýšit započítatelné hodiny za vedení doktorandů) a sledovat a vyhodnocovat akreditované kompetence jednotlivých školitelů. Výsledky tohoto hodnocení by mohly být využity pro podporu a odměňování dobrých školitelů a naopak identifikovat školitele slabé, na které by bylo možné apelovat, aby si nepřibírali další doktorandy.

Povinnosti školitele

Kromě vytváření vhodných podmínek pro školitele považujeme za nutné stanovit také minimální povinnosti školitelů, aby byla garantována určitá minimální míra kvality školitelství a doktorand věděl, co může od školitele očekávat.

Minimálním požadovaným titulem školitele by podle nás měl být titul Ph.D.. Nepovažujeme za vhodné, že na některých školách je požadován titul doc. ČR má v mezinárodním srovnání velmi náročný systém získávání titulů doc. a prof., což vede k vysokému průměrnému věku osob s těmito tituly (Technopolis Group 2011). Pokud je podmínkou školitelství titul doc., jsou z řad potenciálních

¹ University of Oxford uplatňuje např. tzv. probační statut pro doktorandy 1. ročníku studia. Na konci 1. ročníku procházejí doktorandi přezkoušením. Pokud jim projdou úspěšně, získají oficiální status Ph.D. studenta. Přezkoušení probíhá na základě odevzdané části dizertačního projektu. Smyslem je prověřit, zda daný doktorand má potenciál dizertační projekt úspěšně dokončit.

školitelů vyřazení i vědecky velmi produktivní osoby středního věku, které by mohly být aktivními a inspirativními školiteli. Nyní se mnohdy děje, že doktorand má oficiálního školitele-docenta/profesor, ale reálně dizertaci konzultuje se „školitelem-specialistou/konzultantem“, který má často „jen“ titul Ph.D.. Konzultantství má však v systému hodnocení vědecké práce menší hodnotu než školitelství, což vytváří zbytečně nespravedlivé podmínky pro konzultanty-reálné školitele.

Školitelem by také podle nás neměly být osoby vědecky neproduktivní, tedy dlouhodobě nepublikující. Považujeme proto za vhodné stanovit, aby školitelem mohla být jen osoba, která např. vykazovala v posledních 3 letech publikační činnost. Vlastní vědecká aktivita školitele zvyšuje možnost, že bude své doktorandy vést ke kvalitní publikační činnosti.

Dáváme ke zvážení (s ohledem na oborová specifika) možnost stanovení doporučeného maximálního počtu doktorandů na jednoho školitele. Naší snahou je eliminovat situace, kdy si někteří školitelé nabírají velké množství doktorandů, kteří pro ně vykonávají výzkumnou činnost (zejména v experimentálních oborech), ale již se nesnaží své doktorandy skutečně vést a dovést je k úspěšnému dokončení studia za kratší než maximální možnou dobu.

Kontrola plnění akreditačních standardů

Z výše uvedených důvodů považují ČAD a SK RVŠ za důležité, aby NAÚ systematicky kontroloval stav jednotlivých DSP (např. v 3-4-letých intervalech, tedy po uplynutí řádné doby studia první generace doktorandů přijatých po získání akreditace).

Tato kontrola jednotlivých DSP ze strany NAÚ by podle nás měla probíhat i v případě, kdy vysoká škola získá institucionální akreditaci. Vzhledem k dlouhodobě neuspokojivému stavu doktorského vzdělávání v ČR považujeme za důležité sledovat úspěšnost a délku studia doktorandů i ze strany vně akreditované instituce, aby byla zajištěna identifikace problémů a jejich náprava. Vysoké školy získávají na doktorandy nemalé finanční prostředky z veřejných zdrojů a měly by proto zajistit, aby jejich studium plnilo požadované náležitosti, a toto být schopny a ochotny veřejně doložit.

Tato vnější kontrola ze strany NAÚ by se dle našeho názoru měla týkat zejména:

- délky studia - jaký podíl studujících úspěšně absolvuje ve standardní době studia,
- úspěšnosti studia - jak vysoká je „úmrtnost“ doktorandů daného DSP.

Kontaktní osoby:

za ČAD, z. s. Kateřina Cidlinská katerina.cidlinska@soc.cas.cz, 728 026 891

za Komisi pro doktorské studium SK RVŠ Blanka Pančíková blanka.pancikova@vscht.cz, 607 939 467